

DJETETOV POJAM O SEBI I ISPOLJAVANJE POREMEĆAJA U PONAŠANJU

Dejana Tasić
Fakultet za defektologiju
Odsjek za socijalnu pedagogiju

Izvorni znanstveni članak
UDK: 376.5
Zaprimljeno: 20. 3. 1994.

Sažetak

Ovaj je rad zbog višekratno dokazanog značaja 'pojma o sebi' za proces rasta i razvoja svake osobe, kao i zbog njegove dinamičke, promjenjive prirode u socijalnom okruženju, posvećen izučavanju povezanosti nekih aspekata 'pojma o sebi' i modaliteta ponašanja djece, u najosjetljivijem, adolescentnom razdoblju njihova razvoja. Na uzorku od 1023 učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola autorica testira hipoteze prema kojima prostor poremećaja u ponašanju ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru djetetovog 'pojma o sebi', pri čemu je evidentnost poremećaja u ponašanju povezana sa statistički značajno lošijim 'pojmom o sebi'. Ispitani učenici su popunjavali Skalu procjene pojma 'JA' (15 parova bipolarnih pridjeva) i Upitnik o modalitetima ponašanja učenika (27 varijabli). Faktorska analiza Skale procjene pojma 'JA' ekstrahirala je (1) FAKTOR PROCJENE VLASTITIH SPOSOBNOSTI DJELOVANJA U OKOLINI i (2) FAKTOR PROCJENE VLASTITOG KONFORMIZMA. Prema kriteriju ispoljavanja poremećaja u ponašanju ispitanika, primjenjena je diskriminativna analiza Skale procjene 'pojma o sebi'. Ona je pokazala da se ispitanici prema kriteriju iskazanih poremećaja u ponašanju statistički značajno razlikuju po svim parovima pridjeva, što upućuje na utemeljenost postavljene hipoteze. Autorica ističe nužnost jačanja 'pojma o sebi' djeteta u smislu podizanja kvalitete komunikacije na relaciji dijete - roditelj s ciljem uspješnije prevencije poremećaja u ponašanju djece.

Ključne riječi: pojam o sebi, poremećaji u ponašanju, adolescencija

1. UVOD

Od kada postoji organiziraniji odgoj uočeno je da djetetov 'pojam o sebi' ima značajnog udjela u procesu učenja, socijalizacije i cjelokupnog razvoja ličnosti. Pedagozi i roditelji u prošlim vremenima uočavali su da dijete može imati realan ili iskrivljen 'pojam o sebi'. Već je Sokrat delfijsku misao 'spoznaj samog sebe' obogatio i stavio u funkciju odgojnog djelovanja, ukazujući da ona ne znači samo racionalno teorijsko saznavanje sebe samoga, već, temeljem toga, stvaranje realnog 'pojma o sebi', rad na sebi i stalno usavršavanje sebe da bi se ostvario neophodan identitet i postavili temelji dignitetu ličnosti. Iako su ovi Sokratovi stavovi različito tumačeni i praktično primjenjivani, oni su ostali aktualni i u našem vremenu. Skoro svi moderni stručnjaci koji se bave tretiranjem djece i mladeži, direktno ili indirektno, u svojim radovima pokušavaju analizirati čovjekovo 'ja' i pokazati koliko je značajno za razvoj i ponašanje ako se osoba poznaje i realno procjenjuje.

Premda je postojanje i značaj 'pojma o sebi' nedvojbeno, različiti autori ga različito određuju i s dosta specifičnosti odabiru odgovarajuću terminologiju. Dinkmeyer piše da je Raimy u svojoj doktorskoj tezi 'The Self Concept as a Factor in Counseling and

Personality Organization' 1943. godine prvi ovako definirao 'pojam o sebi': 'Slika o sebi je više ili manje organiziran perceptualni činitelj koji rezultira iz sadašnje i prošle samoopservacije... to je ono što ličnost vjeruje o sebi samoj. Slika o sebi je mapa koju svaka ličnost konzultira u cilju razumijevanja same sebe, a posebno u situacijama kada nastupaju krize ili se čini neki izbor u životu' (prema Mandić i sur., str. 12). On smatra da je 'pojam o sebi' značajan činitelj u procesu donošenja odluka jer se time ispoljavaju osobenosti i autentičnost ličnosti i vidi konzistencija u njenom djelovanju. Za Rogersa (prema Fulgosi, 1981) je 'vlastito ja' organizirani, konzistentni, konceptualni gestalt koji tvore percepcije karakteristika samoga sebe ili mene, o samom sebi ili meni i percepcije odnosa samoga sebe ili mene prema drugima i prema različitim aspektima života. Zajedno s vrijednostima koje su im pridružene to je cjelina ili gestalt koja je dostupna svijesti, ali nije nužno u svijesti. To je fluidni, promjenjivi gestalt, proces, ali je u svakom trenutku jedan specifičan entitet. Rogers smatra da je psihološka prilagođenost proporcionalna stupnju podudaranja nečijeg iskustva ili doživljavanja sa 'pojmom o sebi'. Za njega potpun i ispravan 'pojam o sebi' i drugima označava jedinstvo čovjekove ličnosti. "Izgleda da kad se svi načini na koje individua sebe opaža, sve percepcije osobina, sposobnosti,

impulsa i stavova ličnosti, sve percepcije sebe samoga u odnosu na druge uključe u organiziran svestran koncept o sebi, to postignuće prate osjećaji zadovoljstva i oslobođanja od tenzije" (prema Mandić i sur., str. 131), a ujedno je to proces učenja koji daje najbolje rezultate. Diskrepanca je rezultat negativnog odnosa s okolinom, posebno raznim pojedincima. Veća diskrepanca nalazi se kod adolescenata i odraslih neprilagođenog ponašanja nego kod prilagođenih osoba (Rogers i Dymond, 1953, prema Katz i Zigler, 1967).

Stavovi autora koji se bave izučavanjem 'pojma o sebi' uglavnom se svode na sljedeće: da bi efekti odgojno-obrazovnog rada bili što uspješniji, potrebno je poznavati kakav 'pojam o sebi' ima odgajnik jer je 'pojam o sebi' jedan od determinanti prirode međuljudskih odnosa i socijalnog statusa pojedinca, pa o njemu u znatnoj mjeri ovisi socijalni razvoj ličnosti u najširem smislu te riječi (Rakić, 1974, Dizdarević, 1978, Jesild i sur., 1978, prema Mandić i sur., 1984, Kozjak, 1987, McGuire, 1984, prema Kozjak, 1987).

Na razvijanje 'pojma o sebi' djeluje više činitelja. Jedan je utjecaj značajnih drugih osoba (roditelja, nastavnika, vršnjaka, rodbine). Drugi činitelj je povratna sprema koja se formira u procesu djetetove aktivnosti na istraživanju okruženja u kojem raste i razvija se. Pri tome je, čini se, značajnije djetetovo vlastito iskustvo nego pogledi i mišljenja drugih ljudi. "Slika o sebi je formirana posredstvom povratne sprege koja se formira u kontaktu s fizičkom i društvenom sredinom i igra značajnu ulogu u određivanju kako će se dijete odnositi prema sebi i drugim ljudima" (Coop i White, 1974, prema Mandić i sur., str. 16). U razvoju 'pojma o sebi' značajnu ulogu ima i proces razvijanja samopoštovanja. "Samopoštovanje je vrednovanje koje ličnost čini da bi utvrdila da li njena slika o sebi dostiže njene moralne standarde i vrijednost. Ova evaluacija ima značaj za način kako ličnost osjeća i djeluje, jer ličnost koja ne voli sliku koju ima o sebi tendira da sebe doživi kao negativnu ličnost, potištenu, strašljivu i otuđenu, dok ličnost koja povoljno vrednuje sebe tendira da se realno suočava sa životom i bude optimista" (Coop i White, 1974, prema Mandić i sur., str. 16). Značajan činitelj koji omogućuje razvoj samopoštovanja kod djeteta su nastajanja roditelja i nastavnika da upoznaju njegove probleme, mogućnosti i ograničenja. Drugi bitan činitelj za razvoj samopoštovanja je upoznavanje i usvajanje odgovarajućih (prihvatljivih) oblika i standarda ponašanja da bi dijete uspješno obavljalo svoje svakodnevne dužnosti. Treći značajan činitelj je poštovanje ličnosti djeteta i njeno usmjeravanje da svjesno

prihvati odgovarajuće norme i pravila ponašanja.

Coopersmith (1967) i Sears (1970) kao ključne komponente razvoja pozitivnog 'pojma o sebi' i visokog samopoštovanja naglašavaju brigu, emocionalnu toplinu i interes za dijete i njegove potrebe (prema Bezinović, 1987). Ako dolazi do neslaganja u procjenama 'pojma o sebi' u obiteljskoj sredini, tada sigurno dolazi do raskoraka između shvaćanja, želja i mogućnosti među članovima obitelji, pa se kao posljedica toga pojavljuju i konfliktne situacije jer svaki član obitelji nema jednaka prava na svoje osobno mišljenje i svoje stavove, pa obitelj za neke članove postaje praznina koju oni nadopunjuju negdje drugdje, u širem krugu obitelji, među nastavnicima, pa i među maloljetnim delinkventima pri čemu se dijete identificira s vođom i članovima te skupine.

Lehner i Kube pišu da se 'pojam o sebi' razvija u procesu komuniciranja pojedinca s drugim ljudima. "Slika o sebi se razvija u procesu dječje interakcije s drugima, s roditeljima i s prijateljima" (Lehner i Kube, 1955, prema Mandić i sur., str. 8). Zato ona može biti realna ili nerealna, zato čovjek može sebe precjenjivati ili potcjenjivati, a to, van svake sumnje, utječe na svakodnevno ljudsko ponašanje, na odnose prema drugim ljudima, stav prema radu i uspjeh u radu.

Svi autori koji su ispitivali 'pojam o sebi', iako ga različito shvaćaju i definiraju, slažu se u tome da je njegovo poznavanje i realno procjenjivanje skoro podjednako značajno za onoga tko je odgajan kao i za onoga tko odgaja, jer da bismo bolje upoznali i shvatili dijete, značajno je poznavati što on misli o sebi. Među njima također postoji suglasnost da je realan 'pojam o sebi' indikator i produkt normalnog razvoja djeteta, znakovit činitelj njegovog napredovanja i socijalizacije. Po općoj ocjeni autora, realan 'pojam o sebi' pridonosi da osoba (dijete ili adolescent) ima bolji status u skupini, da je njeni članovi prihvate i da vrši utjecaj na skupinu jer joj omogućuje da realno shvati sebe, a time je i drugi ljudi mogu korektnije i realnije procijeniti.

Znatan broj istraživača svojim je istraživanjima pokazalo da neadekvatan 'pojam o sebi' može biti jedan od indikatora preddelinkventnog ili čak delinkventnog ponašanja (Coopersmith, 1967, Sears, 1970, prema Bezinović, 1987, Hurlock, 1955, prema Mandić i sur., 1984 i dr.). Rezultati velikog broja istraživanja (Hurlock, 1967, Wingo, 1962, prema Mandić i sur., 1984) su pokazali da djetetov 'pojam o sebi' i pojam koji o njemu imaju drugi ljudi može biti realan ili nerealan, odnosno manje ili više realan, odnosno nerealan, da djetetovo formalno mišljenje o sebi

utječe na tijekove i ishode njegovog razvoja, na njegovo zadovoljstvo i nezadovoljstvo sobom, ponašanje u obitelji, školi i društvu, status u skupini i obitelji, školskom kolektivu i spontano oformljenoj skupini. Istraživanja su također pokazala da postoji izražena međuovisnost između realnog 'pojma o sebi' i dobrog uspjeha u školi, realnog 'pojma o sebi' i uspješne socijalizacije ličnosti, realnog 'pojma o sebi' i povoljnog statusa djeteta u skupini, i obratno. Ovi rezultati poslužili su kao indikator da djetetov 'pojam o sebi' bude u središtu pozornosti roditelja i nastavnika i da se oni moraju, ako žele imati uspjeha u odgojnom radu, puno više baviti ličnošću djeteta i puno više komunicirati s njim kao s osobom koja ima odgovarajuće vrline i mane, koja doživljava uspjehe i neuspjehe, koja ima životne probleme i dileme te koja očekuje od roditelja i nastavnika da joj pruže adekvatnu pomoć.

Za razvijanje realnog 'pojma o sebi' i za samopoštovanje, prema rezultatima istraživanja Coopersmitha i Feldmanna (1967), značajno je da dijete bude uvjereno da je prihvaćeno od roditelja ili nastavnika, da oni u njega imaju onoliko povjerenja koliko je potrebno i realno i da mu u svakodnevnom radu omogućuje biranje onih aktivnosti i oblika ponašanja koje ono smatra adekvatnim i poželjnim.

2. CILJ ISTRAŽIVANJA

Kao što je znano, veza između delinkventnog i drugih oblika devijantnog ponašanja djece i adolescenata je vrlo uska. Sam čin krivičnog djela najčešće je krajnji izraz niza teškoća koji prate proces socijalizacije počinitelja, a koji su se, predhodeći deliktu, ispoljavali u raznorodnim oblicima ponašanja čija su obilježja, premda u blaže izraženom obliku, također predstavljala opasnost prvenstveno za razvoj maloljetnika, ali i za njegovu društvenu zajednicu. Smatramo stoga da sve prisutnije obraćanje šire društvene i stručne pozornosti upravo na ponašanja djece i mladeži koja na bilo koji način odstupaju od ponašanja većine njihovih vršnjaka treba i nadalje podupirati, prvenstveno zbog pravovremenog poticanja kvalitetnijeg procesa socijalizacije, rasta i razvoja djece i mladeži, ali i zbog snage takvog pristupa u preveniranju njihovog kasnijeg delinkventnog ponašanja. Djeca i maloljetnici se, naime, za razliku od odraslih, zrelih osoba, u svakom slučaju odlikuju naglašenim biopsihološkim promjenama, čija dinamičnost pruža znatne mogućnosti za socijalizaciju, odgoj i dr., ali istovremeno su, zbog procesa rasta i razvoja u kojem se nalaze, prilično prijemčivi i na utjecaje

koji njihovo ponašanje može usmjeriti i u asocijalnom, odnosno antisocijalnom smjeru. Iz navedenih razloga, a zbog osobito uske povezanosti između 'pojma o sebi' i načina ponašanja, cilj ovog istraživanja ogleda se u pronalaženju razlika u 'pojmu o sebi' djece koja ispoljavaju poremećaje u ponašanju i djece čije ponašanje nema takva obilježja. Sukladno tome, kao parcijalni cilj istraživanja javlja se i utvrđivanje strukture djetetovog 'pojma o sebi'.

3. HIPOTEZA ISTRAŽIVANJA

Obzirom na postavljeni cilj, u radu će se testirati sljedeća hipoteza:

H_1 : Prostor poremećaja u ponašanju ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru djetetovog 'pojma o sebi', pri čemu je evidentnost poremećaja u ponašanju povezana sa statistički značajno lošijim 'pojmom o sebi'.

4. METODE ISTRAŽIVANJA

4.1. Uzorak ispitanika

Za uzorak ispitanika odabrani su učenici osmih razreda osnovne škole, mahom četrnaestogodišnjaci, koji se već nalaze u adolescentnom razdoblju svog života, razdoblju koje veže djetinstvo s odraslom dobi. Kao što je znano, to je razdoblje razvoja u kojem organizam proživljava duboke somatske i psihičke preobražaje koji u nizu postepenih, nejednakomjernih promjena, vode do spolne zrelosti, završetka rasta i definitivnog razvoja organizma, odnosno potpunog formiranja čovjekove ličnosti.

Istraživanje je provedeno na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola, pri čemu su škole izabrane metodom slučajnih brojeva. U svakoj školi ispitani su učenici jednog osmog razreda koji je također izabran putem slučaja. Radi se, dakle, o slučajnom grupnom uzorku koji, smatramo, valjano reprezentira populaciju na koju se odnosi. Ukupno je ispitano 1023 učenika oba spola u 33 zagrebačke osnovne škole.

Istraživanje se temelji na usporedbi dva osnovna subuzorka ispitivanja. Prvi subuzorak čine djeca koja prema vlastitoj procjeni ne ispoljavaju oblike ponašanja koji objektivno predstavljaju pojavne oblike poremećaja u ponašanju ($N_1 = 826$), a drugi ona koji prema vlastitoj procjeni ispoljavaju takva ponašanja ($N_2 = 197$).

4.2. Uzorak varijabli

Kao što smo naprijed pokazali, naša i ostala istraživanja, kao i razlike koje se dobivaju u pojedinim rezultatima prilikom ispitivanja ovog problema, ukazuju da je 'pojam o sebi' - mišljenje o vlastitim sposobnostima, pojam koji je dosta apstraktan, koji ima obilježje samo relativne konstante jer ovisi o više dinamičnih činitelja. Radi se, dakle, o teško mjerljivom, prilično promjenjivom i situaciono uvjetovanom pojmu, pa su neslaganja u pojedinim rezultatima, vjerojatno, neminovna, kao što su i teškoće u proučavanju 'pojma o sebi' neminovne. Teškoće u proučavanju 'pojma o sebi' su različite: sam problem je vrlo suptilan, delikatan i teško ga je potpuno definirati; metodologija i tehnike kojima se istražuje, iako raznovrsne, nisu dorasle problemu; ispitivanja isključivo socioloških ili psiholoških aspekata razvijanja i ispoljavanja 'pojma o sebi' nisu dovoljna jer problem iziskuje produbljeno multidisciplinarno istraživanje.

Mi smo, svjesni svih ograničenja ispitivanja obilježja 'pojma o sebi', u ovom istraživanju taj prostor opisali nizom varijabli koje svojim većim dijelom potječu iz Osgoodovog semantičkog diferencijala, a i uređene su po uzoru na nj. Radi se dakle o skalama procjena na parovima bipolarnih pridjeva pri čemu su djeca procjenjivala sebe same, a roditelji vlastitu djecu. Premda su ispitanici prilikom ispitivanja bili usmjereni na to da na ponuđenim pridjevima procjenjuju isključivo prema svom osjećaju, a ne prema bilo kojim drugim pokazateljima, ova Skala ipak nije klasični Osgoodov semantički diferencijal. Većina parova pridjeva, naime, obzirom na objekt procjene ima denotativno (opisno), a ne konotativno značenje. Radi se o sljedećim varijablama, odnosno parovima pridjeva:

01. DOBAR/LOŠ
02. USPJEŠAN/NEUSPJEŠAN
03. POZITIVAN/NEGATIVAN
04. MOĆAN/NEMOĆAN
05. AKTIVAN/PASIVAN
06. TOPAO/HLADAN
07. BRZ/SPOR
08. JAK/SLAB
09. ZADOVOLJAN/NEZADOVOLJAN
10. MIRAN/NEMIRAN
11. SIGURAN/NESIGURAN
12. SRETAN/NESRETAN
13. OPTIMISTIČAN/PESIMISTIČAN
14. PAMETAN/GLUP i
15. POSLUŠAN/NEPOSLUŠAN²

Varijable istraživanja konstruirane su u kvantitativnom obliku i imaju obilježja ordinalnih skala (u 5 stupnjeva), a mjeri se razina, veličina procjenjivanog svojstva.

Informacije o ispoljavanju poremećaja u ponašanju djece prikupljene su na temelju skraćene i nešto izmijenjene verzije Upitnika o modalitetima ponašanja učenika, konstruiranog na Odsjeku za socijalnu pedagogiju Fakulteta za defektologiju¹.

4.3. Metode obrade informacija

Na temelju varijabli o modalitetima ponašanja ispitanika taksonomskom je analizom osnovni uzorak podijeljen u 2 subuzorka, pri čemu prvi subuzorak čine ispitanici koji prema vlastitoj procjeni ispoljavaju oblike ponašanja koji objektivno predstavljaju pojavne oblike poremećaja u ponašanju, a drugi ispitanici čije ponašanje nema takva obilježja. O samom Upitniku o modalitetima ponašanja i taksonomskoj analizi više je rečeno u radu 'Komunikacija između roditelja i djece i ispoljavanje poremećaja u ponašanju' D. Tasić (1994).

Podaci prikupljeni putem Skale procjene pojma 'JA' razmatrat će se na latentnoj razini. Latentna struktura Skale bit će utvrđena faktorskom analizom. Radi se o matematičkoj metodi koja vrši kodnezaciju i generalizaciju informacija, a na taj način bitne informacije o nekom prostoru zadržava i opisuje pomoću faktora dok nebitne eliminira. Komponentni model faktorske analize danas je dominantna metoda za utvrđivanje strukture nekog latentnog prostora (prema Kovačević i sur., 1988). Za utvrđivanje razlika između subgrupa bit će upotrijebljena diskriminativna analiza. Diskriminativnom analizom utvrđuju se razlike grupa entiteta u prostoru definiranom nekim skupom manifestnih i latentnih varijabli. Diskriminativna varijanca omogućuje utvrđivanje diskriminativnih funkcija, latentnih dimenzija koje sadrže bit razlika između grupa entiteta. Model robusne diskriminativne analize (Dobrić i Momirović, 1984) temelji se na maksimizaciji varijance aritmetičkih sredina na ortogonalnim latentnim dimenzijama koje su određene u prostoru standardiziranih aritmetičkih sredina grupa dobivenih na varijablama koje ne trebaju biti nužno normalno distribuirane (prema Kovačević i sur., 1988).

Radi razlika u broju ispitanika u subuzorcima, podaci će biti obrađeni robusnom diskriminativnom analizom, primjerenijom za dane uvjete.

¹ Upitnik je konstruiran za potrebe znanstveno-istraživačkog projekta "Pojavni oblici poremećaja u ponašanju djece u osnovnoj školi, uvjeti života u obitelji i model pedagoškog tretmana", pod vodstvom dr. M. Singera (27 varijabli).

² Prilagodbu Osgoodovog semantičkog diferencijala su za potrebe ovog rada izvršili Budanovac i Tasić (1993).

5. REZULTATI ISTRAŽIVANJA I DISKUSIJA ekstrakcije odabran kriterij PB.

5.1. Faktorska analiza Skale procjene

Faktorska analiza Skale procjene pojma 'JA' izvršena je metodom glavnih komponenata, programom PCOMPA, uz primjenu kose orthoblique solucije, pri čemu je kao kriterij

Iz sistema od 15 varijabli Skale ekstrahirana su dva orthoblique faktora. Vrijednosti sadržane u tablici 1. pokazuju da oni objašnjavaju ukupno 38,4% zajedničke varijance. Ovaj osrednji postotak objašnjenog varijabiliteta, po kriteriju ekstrakcije PB, ukazuje na relativno nisku povezanost procjena ispitanika na mjeranim parovima pridjeva.

Tablica 1.: Glavne komponente/Principal axis

FAC	Lambda	L/T	SUM L/T
FAC1	3.9729	0.265	0.265
FAC2	1.7892	0.119	0.384

LEGENDA: FAC1 - prva glavna komponenta
 FAC2 - druga glavna komponenta
 Lambda - karakteristični korijeni
 L/T - proporcija objašnjene varijance

Orthoblique sklop i struktura izoliranih faktora prikazani su u tablici 2.

Tablica 2.: Orthoblique sklop (SKL) i orthoblique struktura (STR) faktora/Orthoblique pattern (SKL) and factor structure (STR)

VARIABLE	SKL1	STR1	SKL2	STR2
01. DOBLOŠ	0.13	0.36	0.58	0.63
02. USPJEH	0.47	0.56	0.23	0.41
03. POZNEG	0.20	0.39	0.48	0.56
04. MOĆNEM	0.68	0.59	-0.24	0.01
05. AKTPAS	0.52	0.57	0.13	0.32
06. TOPHLA	-0.05	-0.14	0.51	0.49
07. BRZSPO	0.65	0.60	-0.13	0.11
08. JAKSLA	0.73	0.62	-0.30	-0.02
09. ZADOVO	0.34	0.50	0.42	0.55
10. MIRNEM	-0.28	0.02	0.80	0.69
11. SIGNES	0.60	0.65	0.15	0.37
12. SREĆA	0.36	0.51	0.41	0.56
13. OPTIPE	0.24	0.34	0.27	0.36
14. PAMGLU	0.45	0.53	0.22	0.39
15. POSLUH	-0.22	0.06	0.77	0.68

Prvi faktor tvore parovi pridjeva siguran - nesiguran (0.60, 0.65), jak - slab (0.73, 0.62), brz - spor (0.65, 0.60), moćan - nemoćan (0.68, 0.59), aktivan - pasivan (0.52, 0.57), uspješan - neuspješan (0.47, 0.56) i pametan - glup (0.45, 0.53). Smjer faktora identičan je sa smjerom varijabli, na što ukazuju njihove pozitivne projekcije na faktor. Sve one obuhvaćaju prostor procjene onih aspekata 'pojma o sebi' koji se odnose na razvijenost vlastitih sposobnosti, a omogućuju djetetovo funkcioniranje u okolini. Ovaj faktor stoga možemo nazvati faktorom procjene vlastitih sposobnosti djelovanja u okolini.

U drugom se faktoru grupiraju parovi pridjeva miran - nemiran (0.80, 0.69), poslušan - neposlušan (0.77, 0.68), dobar - loš (0.58, 0.63), pozitivan - negativan (0.48, 0.56), sretan - nesretan (0.41, 0.56), zadovoljan - nezadovoljan (0.42, 0.55) i topao - hladan (0.51, 0.49). I ovdje se smjer faktora poklapa sa

smjerom varijabli, o čemu govore njihovi pozitivni koeficijenti. Sadržaj ovih parova pridjeva, po svemu sudeći, opisuje elemente procjene 'pojma o sebi' koji uključuju djetetovu uklonjenost u okolinu, na što se nadovezuje njegov emocionalni doživljaj. Struktura ovog faktora, naime, govori o procjeni stupnja djetetovog konformizma, odnosno prilagođavanja oficijelnim društvenim vrijednostima, kao i emocija koje ga prate. Radi se o faktoru procjene vlastitog konformizma.

Par pridjeva 'optimističan - pesimističan' ne sudjeluje značajno u strukturiranju ni jednog faktora, vrlo vjerojatno radi slabe suglasnosti ispitanika prilikom određivanja značenja tih pojmova.

Tablica 3. pokazuje pozitivnu, ali osrednju povezanost ova dva faktora što ograničava predikciju rezultata ispitanika na jednom, poznavajući njegov rezultat na drugom faktoru.

Tablica 3.: Korelacije orthoblique faktora/Orthoblique correlation matrix

	FAC1	FAC2
FAC1	1.00	0.38
FAC2		1.00

Faktorskom analizom Skale procjene pojma 'JA' izolirana su, dakle, dva orthoblique faktora: (1) faktor procjene vlastitih sposobnosti djelovanja u okolini i (2) faktor procjene vlastitog konformizma. Premda je procjenjivanje pojma 'JA' bilo prvenstveno usmjereno na djetetov odnos prema samome sebi, bez obzira na njegove pozicije u društvenoj zajednici, kao i njegove rezultate u specifičnim područjima djelovanja (npr. školski uspjeh i dr.), struktura oba faktora ukazuje na neizbježnost procjenjivanja 'pojma o sebi' obzirom na okolinu, odnosno u odnosu na informacije iz okoline koje dijete svakodnevno prima u interakciji s njom. Pri tome ono prepoznaje stupanj u kojem, komunicirajući s osobama iz svoje okoline, uspjeva afirmirati osobne stavove, uvjerenja i ciljeve, kao i stupanj u kojem se prilagođava zahtjevima okoline. Zanimljivo je primjetiti da je u oba faktora prisutan karakter samoprocjena po kojem visoki rezultat na jednom, znači relativno pouzdanu predikciju visokih rezultata na drugim parovima pridjeva tog faktora. Držimo da je takva konstelacija rezultata svojevrsna potvrda ranije prikazanih stavova autora o sklonosti osoba da prilikom procjenjivanja 'pojma o sebi' čine generalizaciju,

pri čemu su na temelju nekih, izoliranih osobina na isti način skloni suditi o cjelokupnoj ličnosti.

Iako se samoprocjena prvenstveno temelji na poimanju vlastite vrijednosti, no ona je, pored samopercepcije, neosporno determinirana i interpretacijama povratnih informacija od drugih ljudi, ljudi čije mišljenje osoba cijeni i želi znati kako je oni vide (Rosenberg, 1989, prema McCreary, 1989). Međutim, kroz razvojna razdoblja djeteta osobe i stupnjevi njihove važnosti variraju, prelaze od roditelja prema učiteljima i prema vršnjacima, zatim prema uzorima iz sporta, televizije i drugih područja. U svakom slučaju, percepcija feedbacka značajnih drugih zajedno sa samoprocjenom omogućuje čovjeku evaluaciju stupnjeva i područja kompeticije i samoeфикаsnosti. Da bi dijete zadržalo pozitivan osjećaj, njegove vrijednosti moraju prolaziti kroz validaciju. Coopersmith-ov test (1967, prema McCreary, 1989) je kao četiri izvora takve validacije identificirao moć, značajnost, vrlinu i kompeticiju djeteta. Moć se doživljava kroz sposobnost osobe da utječe na i kontrolira druge. Značajnost se doživljava kad drugi izražavaju prihvaćanje, pažnju i simpatiju

prema djetetu. Osjećaj vrline i dobrote nastaje kroz poštivanje moralnih i etičkih standarda, a validacija kompetencije je rezultat uspješno ostvarenih zahtjeva za postignućem. Samopovjerenje, kao produkt kompeticije, iako varira, s vremenom postaje stabilno u strukturi samoprocjene i prenosi se u specifične situacije.

5.2. Struktura razlika u prostoru djetetove procjene 'pojma o sebi' prema kriteriju procijenjenih poremećaja u ponašanju

O strukturi razlika u prostoru djetetove procjene 'pojma o sebi' obzirom na modalitete

ponašanja saznajemo robustnom diskriminativnom analizom informacija dobivenih na Skali procjene pojma 'JA', gdje su ispitanici procjenjivali stupanj u kojem određena osobina odgovara njihovoj ličnosti. Skala je konstruirana na način da više vrijednosti označavaju lošiju procjenu, odnosno govore o djetetovom doživljaju da mu više odgovara nepovoljniji dio kontinuuma bipolarnih pridjeva.

Robustnom diskriminativnom analizom Skale procjene pojma 'JA', a prema kriteriju procijenjenih poremećaja u ponašanju, ekstrahiran je 1 diskriminativni faktor (tablica 4.).

Tablica 4.: Svojtvena vrijednost diskriminativnog faktora/Discriminant factor eigenvalue

FAC	Lambda	L/T	SUM L/T
FAC1	2.8614	1.000	1.000

LEGENDA: FAC1 - diskriminativni faktor
 Lambda - karakteristični korijeni
 L/T - proporcija objašnjene varijance

Podaci o strukturi tog diskriminativnog faktora sadržani su u tablici 5.

Tablica 5.: Diskriminativni koeficijenti (COE) i korelacije (FAC) s diskriminativnim faktorom/
Discriminant coefficients (COE) and correlations (FAC) with discriminant factor

VARIABLE	COE1	FAC1
01. DOBLOŠ	0.25	0.59
02. USPJEH	0.22	0.54
03. POZNEG	0.29	0.57
04. MOĆNEM	0.10	0.28
05. AKTPAS	0.16	0.47
06. TOPHLA	0.15	0.37
07. BRZSPO	0.10	0.35
08. JAKSLA	0.13	0.29
09. ZADOVO	0.34	0.67
10. MIRNEM	0.38	0.57
11. SIGNES	0.29	0.60
12. SREĆA	0.34	0.66
13. OPTIPE	0.15	0.39
14. PAMGLU	0.21	0.51
15. POSLUH	0.44	0.59

Uočljivo je da ovaj faktor pretežno čine parovi pridjeva zadovoljan - nezadovoljan (0.34, 0.67), sretan - nesretan (0.34, 0.66), siguran - nesiguran (0.29, 0.60), poslušan - neposlušan (0.44, 0.59), dobar - loš (0.25, 0.59), miran - nemiran (0.38, 0.57), pozitivan - negativan (0.29, 0.57), uspješan - neuspješan (0.22, 0.54) i pametan - glup (0.21, 0.51). Prisjetimo li se faktorske analize ove Skale, vidjet ćemo da su parovi pridjeva ovog diskriminativnog faktora pretežno oni koji tvore njezin drugi faktor (faktor procjene vlastitog konformizma), a samo su tri para pridjeva (siguran - nesiguran, uspješan - neuspješan i pametan - glup) definirala prvi

faktor, faktor procjene vlastitih sposobnosti djelovanja u okolini. Možemo stoga reći da ekstrahirani diskriminativni faktor subuzorke ovog istraživanja najviše diskriminira u procjeni vlastitog konformizma, a u znatno manjoj mjeri i vlastitih sposobnosti djelovanja. Nivo statističke značajnosti F - omjera ove funkcije je na razini pogreške manjoj od 1% (P vrijednost jednaka je 1.0000), a grupni centri diskriminativnog faktora govore o znatno lošijoj procjeni 'pojma o sebi' ispitanika drugog subuzorka (tablica 6).

Tablica 6.: Grupni centroidi na diskriminativnom faktoru/Discriminant factor's group centroids

	N1	N2	F-RAT	P
FAC1	-0.39	1.64	214.5	1.000

Dobiveni rezultati potvrđuju već spominjanu interakciju između 'pojma o sebi' i informacija koje osoba prima iz svoje okoline, odnosno načina na koji drugi ljudi, osobito oni značajni, reagiraju na ponašanja dotične osobe. Kada su u pitanju učenici osmih razreda osnovne škole koji se zapravo već nalaze u adolescentnoj dobi, u razdoblju koje obilježava intenzivno preispitivanje vlastite ličnosti, samoprocjena i izgrađivanje 'pojma o sebi' ima određene specifičnosti. Djeca u tom razdoblju, naime, svakodnevno preispituju vlastiti identitet i pri tome su se sklona, više nego što to čine zrelije osobe, oslanjati na to kako misle da ih doživljavaju značajni drugi ljudi. Njihovi roditelji u tom pogledu nedvojbeno igraju značajnu ulogu, no u tom smislu nije zanemariva ni uloga djetetovih vršnjaka, nastavnika i svih drugih osoba iz njihove okoline. Kako se na latentnoj razini prema kriteriju procjenjenih poremećaja u ponašanju ispitanici najviše razlikuju u samoprocjenama nivoa vlastitog konformizma, vrlo je vjerojatno da upravo djeca s izraženim poremećajima u ponašanju iz svoje neposredne okoline češće dobivaju informacije o neskladu njihova ponašanja i ponašanja koja bi, prema očekivanjima njihove okoline, trebala ispoljavati. Međutim, kada dijete informacije iz okoline prihvati, pa ih usvoji kao vlastite stavove, sve se više ponaša u skladu s njima. Ono na taj način svakodnevno potkrepljuje 'pojam o sebi' kao o osobi koju karakteriziraju društveno neprihvatljive osobine, što opet oslabljuje njegovo vjerovanje, kao i vjerovanje osoba iz njihove okoline, u mogućnost da se izrazi na povoljniji i produktivniji način. Takvo vjerovanje onemogućava i aktivnosti usmjerene na promjene ponašanja, a to se, pak, odražava na učvršćivanje nepovoljnog 'pojma o sebi'. Potonje je utvrdio i Kaplan (1982) koji je na velikom uzorku ispitanika tijekom 3 godine provodio longitudinalno istraživanje. Njegovi rezultati su pokazali da je negativno socijalno iskustvo u relaciji s nižim samopoštovanjem te da je samoprocjenjivanje (nezadovoljstvo sobom) u pozitivnoj relaciji s kasnijim delinkventnim ponašanjem.

Veza između neprihvatljivog, odnosno na bilo koji način odstupajućeg ponašanja, kao moguće kolijevke kasnije delinkvencije, višekratno je znanstveno potvrđena. Naime, istraživanja o odnosu 'pojma o sebi' i delinkvencije koja su provedena uspoređivanjem delinkvenata i nedelinkvenata u svojim su nalazima, uglavnom, konzistentna i kroskulturalno validna. Njihov je glavni nalaz da su delinkventi skupina sa homogeno nižim 'pojmom o sebi' u odnosu na nedelinkvente. Oni su više nesigurni u samoprocjeni i više variraju u rezultatima (Mootori, 1963, Stewart, 1971, Katz i Zigler, 1967, prema Kozjak, 1987). Pored toga, u svojim su radovima Cohen i Short, 1966, Hevit, 1970, Gold, 1970 i 1972, Kaplan 1955 i 1980 (prema Kaplan, 1980) utvrdili da je delinkvencija adaptivni odgovor na osjećaj nevrijednosti. Empirijska provjeravanja ove teorije uglavnom su je potvrdila. Rosenberg i Rosenberg (1978) su također zaključili da je samoprocjena vrlo značajna i snažna determinanta delinkvencije. Također je i Kozjak (1987) u svom istraživanju na 300 muških ispitanika (delinkvenata i nedelinkvenata) u dobi od 14 do 18,5 godina ispitivala da li se delinkventna i nedelinkventna skupina međusobno statistički značajno razlikuju po aspektima 'pojma o sebi' na skalama procjene tipa semantičkog diferencijala po Shavelsonovom modelu 'pojma o sebi'. Pokazalo se da delinkventi, za razliku od nedelinkvenata, percipiraju socijalni i emocionalni aspekt svog realnog 'ja' značajno nižim, odnosno sebe percipiraju u odnosu na nedelinkventnu skupinu kao više neprijateljske, netrpeljive, nestrpljive, sumnjičave itd. Primjetno je da se rezultati u ovom radu prezentiranog istraživanja samoprocjena djece koja još ne ispoljavaju delinkventno ponašanje i istraživanja koja se bave samoprocjenom delinkventne populacije u znatnoj mjeri podudaraju. Taj nalaz ukazuje na potrebu skretanja šire društvene i stručne pozornosti na samoprocjene djece koja ispoljavaju različite forme rizičnog i neprihvatljivog ponašanja što bi mogla biti dobra preventiva njihovog budućeg problematičnog ponašanja.

6. ZAKLJUČAK

Cilj ovoga rada bio je iznalaženje odgovora na pitanje o povezanosti specifičnog 'pojma o sebi' djece - četrnaestogodišnjaka i ispoljavanja poremećaja u ponašanju. S namjerom iznalaženja tog odgovora, na uzorku učenika osmih razreda zagrebačkih osnovnih škola, provedeno je empirijsko istraživanje, pri čemu su škole izabrane metodom slučajnih brojeva. U svakoj školi ispitani su učenici jednog osmog razreda koji je također izabran putem slučaja. Istraživanje je, dakle, provedeno na slučajnom grupnom uzorku. Ukupno je ispitano 1023 učenika oba spola u 33 zagrebačke osnovne škole. Pri tome su učenici popunjavali Skalu procjene pojma 'JA' i Upitnik o modalitetima ponašanja.

Temeljem taksonomske analize ukupan je uzorak podijeljen na dva subuzorka. Prvi subuzorak čine djeca koja ne iskazuju pojavne oblike poremećaja u ponašanju ($N_1 = 826$), a drugi ona koji prema vlastitoj procjeni ispoljavaju takva ponašanja ($N_2 = 197$).

Radi utvrđivanja strukture djetetovog 'pojma o sebi' provedena je faktorska analiza Skale procjene pojma 'JA'. Njome su ekstrahirana 2 orthoblique faktora:

1.faktor procjene vlastitih sposobnosti

djelovanja u okolini i

2.faktor procjene vlastitog konformizma.

S ciljem utvrđivanja razlika u 'pojmu o sebi' djece koja ne iskazuju poremećaje u ponašanju i djece koja ih iskazuju (N_1 i N_2) je putem robusne diskriminativne analize, testirana hipoteza prema kojoj prostor poremećaja u ponašanju ima statistički značajnu moć diskriminacije u prostoru djetetovog 'pojma o sebi', pri čemu je evidentnost poremećaja u ponašanju povezana sa statistički značajno lošijim 'pojmom o sebi'.

Dobiveni rezultati, točnije razina značajnosti F-omjera i grupni centriodi diskriminativne funkcije, upućuju na utemeljenost prihvaćanja postavljene hipoteze. U toj su funkciji, kao što je ranije prikazano, pretežno zastupljeni parovi pridjeva drugog orthoblique faktora (faktora procjene vlastitog konformizma), ali i tri para pridjeva prvog orthoblique faktora, faktora procjene vlastitih sposobnosti djelovanja u okolini. Njegovi grupni centriodi također govore o znatno lošijoj procjeni 'pojma o sebi' ispitanika drugog subuzorka, pa možemo reći da ekstrahirani diskriminativni faktor subuzorke ovog istraživanja najviše diskriminira u procjeni vlastitog konformizma, ali i u, premda u manjoj mjeri, procjeni vlastitih sposobnosti djelovanja u okolini.

7. LITERATURA

- 1.Bezinović, P. (1987): Koncept o sebi i interpersonalna orijentacija, *Primijenjena psihologija*, 8, 1, 59-65.
- 2.Fulgosi, A. (1981): *Psihologija ličnosti*, Školska knjiga, Zagreb.
- 3.Kaplan, H.B. (1982): Self-Attitudes and Devijant Behavior Research, *Youth and Society*, 14, 2.
- 4.Kovačević, V., Stančić, V., Mejovšek, M. (1988): *Osnove teorije defektologije*, Fakultet za defektologiju, Zagreb.
- 5.Kovačević, V., Stančić, V., Mejovšek, M. (1988): *Osnove teorije defektologije*, Fakultet za defektologiju, Zagreb.
- 6.Kozjak, Z. (1987): *Doživljaj vlastitog ja kod maloljetnih delinkvenata*, Diplomski rad, Filozofski fakultet, Zagreb.
- 7.McCreary, J. A. (1989): Significant Others and Self-Esteem: Methods for Determining who and why, *Adolescence*, 24, 95, 581-594.
- 8.Shavelson, R.J., Marsh, M.W. (1980): On the Structure of Self-Concept, *Journal of Educational Psychology*.
- 9.Tasić, D. (1994): *Komunikacija između roditelja i djece i ispoljavanje poremećaja u ponašanju*, u tisku
- 10.Zvonarević, M. (1981): *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb.

CHILD'S SELF-CONCEPT AND BEHAVIOR DISTURBANCE MANIFESTATION

Summary

Presented study, because of evident importance of self-concept for person's development, deals with the relations of some aspects of self-concept and behavior disturbances of adolescents. The main goal of this study is to find an answer to the question of connection between specifically 14-year old children's self-concept and behavior disturbances. Author presumes that children's self-concept makes important part of global ethiological mechanism of behavior disturbances, in dynamic, dialectic psycho-social context and process.

On the sample of 1023 8th grade primary school pupils author explores hypothesis according to which behavior disturbances have statistically significant discriminant power in domain of child's self-concept; manifestation of behavior disturbances are connected with significantly lower self-esteem. To examine hypothesis, Questionnaire for evaluation of self-concept (15 pairs of bipolar adjectives) and Behavior disturbances' questionnaire (27 variables) were administered.

The study is based on comparison of two subsamples, made by the means of taxonomy analysis of behavior disturbances' variables. First subsample consists of children that, by their estimation do not manifest behavior disturbances ($N_1 = 826$), and second of children that, also by their estimation do manifest such behavior ($N_2 = 197$).

Administered Questionnaires for evaluation of self-concept were submitted to factorial and discriminant analysis. In the domain of self-perception, two factors were extracted: (1) ESTIMATION OF OWN ABILITIES OF FUNCTIONING IN SOCIAL ENVIRONMENT and (2) ESTIMATION OF CHILD'S CONFORMISM.

Hypothesis was tested by the robust discriminant analysis of Questionnaire for evaluation of self-concept; relation between first and second subsample of subjects (N_1 and N_2) was examined.

All result supports presumed hypothesis. Study showed that specific self-concept makes significant part of global dynamically and dialectical ethiological mechanism of behavior disturbances. Most significant differences were found on children's perception of their own conformism.

Author emphasizes importance of child's self-concept strengthening for improving communication quality between parent and child, with the goal of achieving more effective prevention of behavior disturbances.

Key words: self-concept, behavioral disturbances, adolescence